

Мовчан О.В.

<https://orcid.org/0009-0008-4274-9817>

e-mail: olena.movchan@e-u.edu.ua

Бабінчук О.П.

<https://orcid.org/0009-0000-6435-1457>

e-mail: olena.babinchuk@e-u.edu.ua

МОВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ДІЛОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ТА КОМУНІКАТИВНІ ЗАКОНИ В ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті досліджено концепцію мовної толерантності в контексті ділової української мови та професійного спілкування. Розглянуто історія виникнення поняття толерантності в лінгвістиці, його зв'язок з антропоцентричною парадигмою та культурою мовлення. Проаналізовано різні визначення мовної толерантності, її структуру та причини недостатнього рівня в сучасному суспільстві. Особливу увагу приділено комунікативним законам та їх взаємозв'язку з мовною толерантністю. Стаття підкреслює важливість мовної толерантності як інструменту ефективного спілкування в багатокультурному середовищі та її роль у професійному успіху в умовах глобалізації.

Ключові слова: мовна толерантність, ділова українська мова, антропоцентрична парадигма, культура мовлення, комунікативні закони, професійне спілкування, лінгвістика, міжкультурна комунікація, глобалізація, ефективне спілкування.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до проблеми толерантності в рамках лінгвістичної науки з'явився тільки наприкінці ХХ ст., що пов'язано, з переходом до антропоцентричної наукової парадигми, коли в центрі вивчення стає людина.

Ідея антропоцентричності мови є ключовою в сучасній лінгвістиці. З позицій цієї парадигми, людина пізнає світ через усвідомлення себе, своєї теоретичної та предметної діяльності в ньому, і це надає йому право творити в своїй свідомості антропоцентричний порядок речей, який визначає його духовну сутність, мотиви його вчинків, ієрархію цінностей.

Коріння слова «толерантність» беруть свій початок з латинської мови. Латинське слово *tolerantia* має значення «терпіння», «терпимість».

Толерантність в загальному плані - це прагнення і здатність до встановлення і підтримання спільності з людьми, які відрізняються в деякому відношенні від переважаючого типу або не дотримуватися загальноприйнятих думок.

Мовна толерантність - це терпимість, демонстрована в мові. Толерантність представлена в мові в усьому її розмаїтті та різноманітті лінгвістичних характеристик і проявів. Лінгвістичну толерантність людина проявляє в процесі комунікації з іншою людиною або цілою групою індивідів, які мають різні соціально-психологічні, особистісні, мовні характеристики. Люди, які беруть участь в комунікації і мають різні цінності, переконання, провідні себе по-різному, виявляють мовну толерантність ще і в зв'язку з тим, що вони можуть мати різні біологічні особливості.

Мовна толерантність – толерантність, яка проявляється у мові, у всьому різноманітті її лінгвістичних проявів. Мовна толерантність – це сукупність вербальних та невербальних засобів спілкування, які людина використовує при спілкуванні з іншою людиною, або групою людей, які так чи інакше відрізняються від нього.

Мовна толерантність звертає увагу не тільки на соціально-психологічні характеристики, такі як: переконання, цінності та поведінка, а й на його біологічні особливості : вік, стать, національність.

Незважаючи на те, що мовна толерантність не охоплює всі форми людського спілкування, не варто заперечувати той факт, що мова має вплив на процеси комунікації.

Мовна толерантність - це нормативна складова культурної компетенції. Особливе значення мовна толерантність набуває в загальному процесі глобалізації.

Мовна толерантність – це цінний інструмент для досягнення цілей спілкування, для ефективного спілкування, в якому беруть участь представники різних етносів і культур.

За спроби дати наукове визначення толерантності виникають чималі труднощі, насамперед через те, що це поняття використовується в найрізноманітніших контекстах і галузях знання — етиці, психології, політиці, теології, філософії, медицині та ін.

Так, у Сучасному тлумачному словнику української мови зазначено, що толерантність – це терпимість до чийось поглядів, поведінки , а в Українському радянському енциклопедичному словнику толерантність визначається як терпимість до чужих думок і вірувань .

Толерантність – терплячість щодо чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, вірувань. Толерантність як якість, що характеризує ставлення однієї людини до іншої як до гідної особистості та виражається в

свідомому придушенні неприйняття, спричиненого всім тим, що знаменує в іншому інше (зовнішність, манера мовлення, смаків, переконань тощо), – потрактовується Новою філософською енциклопедією .

Ширше пояснення феномена толерантності подано у Філософському енциклопедичному словнику, де вказано, що толерантність – це термін, котрим позначають доброзичливе або, принаймні, стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних). Світоглядною основою толерантності є поцінювання різноманітності – природної, індивідуальної, культурної .

Отже, можемо дійти висновку, що толерантність – явище суспільне і виникає та формується в соціокультурній сфері людських взаємин, тож, і межі допустимої толерантності залежать від соціальних норм та діють у певному суспільстві.

Але в межах дійових соціальних норм можливі більш толерантні та менш толерантні варіанти особистісної та соціальної поведінки. Зокрема, окремі особи чи групи осіб можуть виступати ініціаторами перегляду таких звичаїв та норм, які вони оцінюють як жорстокі (нетолерантні) [6].

У сучасні лінгвістичній парадигмі толерантність постає багатоплановим явищем, яке репрезентується різнорівневими засобами української мови побутового та ідеологічного дискурсів: толерантність як принцип культури мови, одиниця лінгвокультурного простору та толерантність в словотворенні.

Термін «мовна толерантність» можна порівняти з такими термінами, як: «лінгвістична толерантність», «комунікативна толерантність», «вербальна толерантність» та «комунікативна толерантність».

Поняття «мовна толерантність» можна співвіднести з поняттям «лінгвістична толерантність», але лише за умови, що останнє буде трактуватися як певна модель поведінки учасників комунікативної ситуації.

Мовна толерантність та комунікативна толерантність – це синоніми. На думку дослідників мовна толерантність це активна моральна позиція, яка передбачає знання мовних і культурних особливостей, а також модифікацію своїх вербальних та невербальних сфер діяльності [4]. Поняття «мовна толерантність» є гіперонімом поняття «вербальна толерантність».

Такі дослідники як, Т.Розова та В.Барков говорять, що мовна толерантність це один з вирішальних чинників суспільства в усіх її вимірах.

О.Ю. Сухомлин вважає, що мовна толерантність має свої параметри та особливості, адже за її основу взято сукупність настанов, які передбачають функціонування толерантності в різних виявах, а саме: в професійному мовленні та в професійних текстах.

За словами дослідниці, мовна толерантність є однією з найважливіших складових культурного суспільства, адже за основу виступають базові

принципи співіснування та розвитку взаємин між різними групами суспільства, а саме: відмова від агресії, культура діалогу, повага до іншої позиції, культура полеміки. [2]

Багато українських дослідників порівнюють визначення «мовна толерантність» з визначенням «культура мовлення». Так, наприклад, Головін М.Б. пише, що поняття культура мовлення має 2 семантичних аспекти :

1. це сукупність і система комунікативних якостей мовлення;
2. це вчення про сукупність і систему комунікативних якостей мовлення.

Тоді, як Ілляш М.В. вказує, що культура мовлення має 4 семантичних аспекти:

1. володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях, в усній та писемній формі мовлення, уміння користуватися мовностилістичними засобами і прийомами з урахуванням умов і цілей комунікації;
2. упорядкована сукупність нормативних
3. мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування;
4. самостійна лінгвістична дисципліна. [1; ст.7]

Основними причинами недостатнього рівня мовної толерантності є :

1. Новітні технології виробили байдужість у сучасних поколінь до гуманітарних наук, зокрема до мови, у зв'язку з чим втрачається потреба в усвідомленні знання мови, а це продукує поверховість знань.
2. Відсутність навички користуватися довідковою літературою, що з часом провокує зменшення тиражу словників, довідників та ін...
3. Поширення білінгвізму спричинує у деяких мовців явища інтерференцій, звільнитися від яких можливо тільки за умови глибокого знання обох мов.

Проблема толерантності в усіх сферах людського життя існує вже досить давно, але тільки з середини минулого сторіччя ця проблема стала актуальною і привернула до себе увагу спільноти.

Толерантність освіченої людини це не лише вимушена терпимість, а й визнання іншої думки, іншого світогляду як такого, який має право на існування. А також усвідомлення власних кордонів та визнання іншої особистості та культури.

В сучасному світі проблема толерантності набувають загального значення: вони впроваджуються у сферах освіти, суспільного життя, та є найбільш дієвими засобами для досягання взаєморозуміння та поваги. Та не зважаючи на таку всебічну увагу, проблема толерантності стоїть гостро та залишається актуальною в суспільстві.

Комуніканти під час спілкування передають один одному не лише інформацію, а й емоційний стан. Та не завжди ця розмова буває позитивною. Негативні емоції та слова адресанта, так само як і позитивні безсумнівно впливають на адресата [2,7].

Як засвідчує дослідник В.Бойко, комунікативна толерантність має таку структуру:

1. Ситуативну;
2. Типологічну;
3. Професійну;
4. Загальну;

Ситуативний рівень характеризує ставлення однієї людини до іншої спілкуванню (чоловіка, колеги, дитини, дружини чи просто випадкового знайомого).

Типологічний підхід, у свою чергу, описує відношення до збірного типу чи групи людей (представників якоїсь професії, національності чи соціального стану).

Рівень професійної комунікативної толерантності проявляється під час робочого процесу та роботи з людьми, з якими мовець спілкується за рідом своєї діяльності (пацієнти, клієнти, учні).

Загальний рівень толерантності обумовлює морально-етичні засади, риси характеру та життєвий досвід [4].

За словником лінгвістичних термінів мовна толерантність передбачає сповнене поваги до мов інших етнічних груп, які проживають на території чисельно або соціально домінуючого етносу.

Культура побутового мовлення – це перше, з чим стикається людина в своєму житті. Виховується ввічливість та шанобливість передусім у сім'ї. Природно, спілкуватися з вихованою людиною легко. Така людина щира та емоційно врівноважена, а це дуже важливо для життєвого ритму.

Комунікація в суспільстві здійснюється за певними законами, які віками відпрацьовані та мають усталені форми. Спілкування людей - це доволі складний процес, який потребує взаємодії особистостей у конкретному вимірі. У лінгвістиці комунікація – аспект соціальної взаємодії, та обмін інформацією в різних сферах та процесах спілкування.

У сучасному світі спілкування виконує такі функції :

- 1) впливову;
- 2) спонукальну;
- 3) інформаційну;
- 4) координаційну;
- 5) емотивну ;
- 6) контактну ;

- 7) пізнавальну;
- 8) налагодження стосунків;

У процесі спілкування ці функції тісно переплітаються та взаємодіють і проявляються як численні комунікативні закони [3].

Комунікативні закони – загальні тенденції, які наявні у всіх типах спілкування. Ці закони реалізуються незалежно від того, хто спілкується, в якій ситуації та з якою метою. Знання законів та вміння ними користуватися – важливий складник комунікативної компетентності кожної людини.

Лінгвісти виокремлюють близько 20 комунікативних законів (Ф.Бацевич, І.Стернін)

Це, зокрема, такі закони як: правила спілкування, закон дзеркального розвитку спілкування, закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль, закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів, закон зниження рівня інтелекту аудиторії зі збільшенням її чисельності, закон комунікативного самозбереження, закон ритму спілкування, закон мовленнєвого самовпливу, закон довіри до зрозумілих висловлювань, закон протягування критики, закон самовиникнення інформації, закон модифікації нестандартної комунікативної поведінки учасників спілкування, закон прискореного поширення негативної інформації, закон спотворення інформації, закон мовленнєвого посилення емоцій, закон мовленнєвого поглинання емоцій, закон емоційного пригнічування логіки.

Надзвичайно продуктивним і цікавим є вивчення явища мовленнєвої толерантності в контексті дії основних комунікативних законів. Аспект мовна толерантність проглядається в багатьох законах. І саме тому ми висуваємо таку гіпотезу, що лінгвісти не подають мовну толерантність як окремий закон.

Кожному мовцю, навіть не будучи лінгвістом не складно помітити дію закону дзеркального розвитку спілкування. Він полягає в тому, що співрозмовники під час спілкування мимоволі, спонтанно імітують стиль один одного.

В контексті проблематики нашого дослідження можна сказати, що якщо один мовець виявляє мовну толерантність, то є висока вірогідність того, що його співрозмовник також буде мовленнєво толерантним.

Закон ритму спілкування полягає в тому, що є порівняно стале відсоткове співвідношення між говорінням і мовчанням для кожного мовця. У кількісному вияві це приблизно 1:23. Цей закон діє в житті кожної людини чітко. Отже людина менше говорить, ніж мовчить. Співвідношення варіює залежно від багатьох чинників, насамперед професії. Наприклад учителі говорять більше за столярів. А ритм спілкування, перш за все залежить від віку та статі. Жінки відчують більш потребу у говорінні ніж чоловіки, а люди похилого віку значно меншу потребу у спілкуванні ніж діти та молодь.

Закон модифікації нестандартної комунікативної поведінки: якщо співрозмовник порушує комунікативні норми, то інший співбесідник змушує його змінити комунікативну поведінку.

Мовна толерантність є важливим аспектом сучасної комунікації, особливо в контексті ділової української мови та професійного спілкування. Це поняття охоплює не лише терпимість до мовних особливостей співрозмовника, але й активну моральну позицію, яка передбачає знання та повагу до мовних і культурних відмінностей.

Дослідження мовної толерантності є частиною антропоцентричної парадигми в лінгвістиці, яка ставить людину в центр наукового вивчення. Мовна толерантність тісно пов'язана з культурою мовлення та є важливим компонентом ефективної комунікації, особливо в багатокультурному середовищі.

Розуміння та дотримання комунікативних законів, таких як закон дзеркального розвитку спілкування, закон ритму спілкування та закон модифікації нестандартної комунікативної поведінки, сприяє розвитку мовної толерантності. Ці закони демонструють, як толерантна поведінка одного співрозмовника може позитивно впливати на комунікативну ситуацію в цілому.

Важливо зазначити, що мовна толерантність є не лише теоретичним концептом, але й практичним інструментом для покращення міжособистісного та професійного спілкування. Вона сприяє взаєморозумінню, повазі та ефективній комунікації в різних сферах життя, включаючи ділове середовище.

Висновки. Формування та вдосконалення мовної толерантності відіграє ключову роль у розвитку культури спілкування та є невід'ємною складовою професійного успіху, особливо в умовах сучасного глобалізованого суспільства.

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів, 2000
2. Вергазова Л.Г. «Мовна толерантність як основа формування комунікативної концепції в умовах професійного спілкування» // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації» Том 26(65). № 1 - С. 454-459
3. Е.П. Лавренчук «Культура вправної комунікації як основа формування успішної особистості», Наукові записки Національного університету «Острозька академія», випуск 97, ст.188-193.

4. Мовна толерантність як основа комунікативної компетенції майбутнього педагога / В. Ляпунова // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. - 2014. - Вип. 2. - С. 204-213. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2014_2_30
5. Николук Т. В., Шкляєва Н. В. Мовна толерантність та мовна гра в сучасній політичній рекламі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 273–275.
6. Панченко Г. О. Формування та реалізація принципу толерантності в державній мовній політиці / Г.Панченко // Теорія та практика державного управління : збірник наукових праць. – Харків : ХарПІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 1 (28). – С. 39–42.
7. Рудик Н. М. Толерантність та ввічливість у спонтанному іншомовному мовленні / Н. М. Рудик // Наука і освіта : наук.-практ. журнал. – 2010. – № 1. – С. 61-64.